

PARANDZEM KOSTAN TER-HAKOBYAN'IN ANLATTIKLARI
(1912, KARS DOĞUMLU)

1912 yılında Kars'ta doğdum. Kars yakınlarındaki Zaim Köyü'nde mülklerimiz, bir evimiz, pek çok hayvanımız ve çiftçiler tarafından işlenen tarlalarımız varmış. Çiftçiler toprağı işliyor, sürüyor, ekiyor, ürünü hasat ediyor ve hayvan besliyorlardı.

On iki köyün papazı olan, aynı zamanda Kars Kilisesi'nde de görev yapan dedem Ter-Hakob hafızama kazanmıştır. O saygın, beyaz sakallı, çok kibar ve temizliği seven bir kişilikti.

Babam Kostan zanaatçıydı; hem marangoz, hem de demirci; kağnılar imal ediyordu; çok çalışkan ve aile hayatını seven bir insandı. Benim dört erkek kardeşim ve ağabeyim, iki ablam vardı; yani yedi çocuktuk.

Ablam Siranuş on dört yaşındaydı; Aregnazan ise on altı yaşında. Çocuklardan en büyüğü 1899'da doğmuş olan Hımayak'tı; onu 1908 doğumlu Bagrat, 1910 doğumlu Gurgen ve doğum tarihini hatırlayamadığım Hakob takip ediyordu; o, yaşça benden de küçüktü. Hımayak, Kars Lisesi'nde öğrenim görüyor, öğrenci toplantılarına katılıyordu; onların amaçlarını ve planlarını bilmiyordum.

1918 yılında Türkler saldırıya geçtikleri sırada bizimkilerin evde ekmek pişirmeye hazırlandıklarını hatırlıyorum. Aniden, Türklerin saldırdığı, mümkünse herkesin kaçması gerektiğini bildirdiler. Babam bir araba tuttu ve bizi ona bindirdi, böylece kaçtık. Yolda arabamızı çaldılar, yürüyerek yolumuza devam ettik. Ğarakilisa'ya (şimdi Vanadzor) vardık. Orda bizi bir yük trenine bindirip götürdüler. Tiflis'e varamadan, Türkler ateş açarak trene saldırdılar. Tren istasyonunda kim öldü bilmiyorum; ama kayıplar verdik. Bizi Navtluğ tren istasyonunda indirdiklerini hatırlıyorum. Orda iki ablamı kaybettik. Adı sanırım Mantaşov olan büyük bir zengin muhacirlere günde bir öğün yemek veriyordu.

Türklerin geri çekildiği haberi geldi. Biz evimize, Kars'a gitmek için Gümrü'ye geri döndük. Gümrü'de, kaybolan ablalarımı bulduk ve yayan olarak Kars'a döndük. Evimizi harabeye dönmüş bir halde bulduk. Ama, mecburen içeri girip ilkbahardan sonbahara kadar orda yaşadık. Hasat zamanı Türkler yeniden Ermenilere saldırdılar. Türkler Kars Kalesi'ni ele geçirmişlerdi ve orda kalıyorlardı. Ermenilerin ordusu yoktu. Ordu Daşnakların kontrolündeydi; Daşnaklar ise ortalıkta yoksular; kaçmışlardı ve ordu sahipsiz kalmıştı. Türkler kaçış yollarını kesmişti; biz kaçamadık. Sülalemizin fertlerinden birçoğu birbirini kaybetti. Ben büyük ağabeyim Hımayak'ın karısı Sofya'yla Kars Vadisi'nde kaldım. Orda bir yetimhane vardı. Ailemizin diğer fertleri, yani babam, ablalarım ve ağabeylerim annem Sima'yla birlikte kaçmışlardı. Genellikle büyük ağabeyimin nerde olduğundan haberdar değildik. Sonradan duyduk ki, Mayıs ayaklanmasına katılmış; zira o iyi tahsil almış bir insandı ve Rusçaya hakimdi; pek çok kitap okumuştı. O daha sonra, yeni kurulmuş Ermeni Ordusu'nda siyasi eğitmen olarak hizmet verdi. Dostlarımız bizimle Yerevan'a gitmeye karar verdiler; orda, babam bir yolunu bulup bize bakmak için mesleğini icra edecekti.

Yerevan'da bütün muhacirler Aziz Sargis Kilisesi'nin avlusuna dolmuşlardı; orda açık havada yaşıyorduk. Tifüs ve kolera salgını baş gösterdi. Babam yüzlerce başka insanla birlikte vefat etti; bütün gün, onların cesetlerini arabalarla taşıdılar.

Bize bakan kişiyi kaybettiğimizden ve açık havada yaşamının artık imkânsız olmasından dolayı annem bizi Gümrü'ye götürmeye karar verdi. Orda, ablam Siranuş sıtmadan vefat etti. Annem iş bulamayarak bizi yetimhaneye götürdü; kendisi ise amcamın tanıdıkları aracılığıyla onun yanına taşındı. Amcam Kars'tan kaçıp Meğraşat (Kazancı) Köyü'ne yerleşmişti. Biz farklı yetimhanelere yerleştirdik; ben, şimdi hapishanenin bulunduğu yere nakledildim, ağabeylerim ise "Çaşka Çay" ("bir bardak çay") adı verilen yetimhaneye yerleştiler. Daha sonra, ağabeylerimi Bay Hakob'un yetimhanesine naklettiler; o yetimhane şimdiki beşinci müzik okulunun yerinde bulunuyordu. Ben ise, Ermenistan'da Sovyet iktidarı kurulana kadar Slabotki Yetimhanesi'ne nakledildim. Bize bakamadıkları için bizi şimdi Merkurov'un adını taşıyan müze binasındaki başka bir yetimhaneye naklettiler; bu yetimhanenin sponsorları Amerikalılardı. Okulumuzun tercümanı Bayan Satenik'ti. Ablam Aregnaz yetimhanede vefat etti; Gurgen'i ise can çekişir halde eve getirdiler.

Ağabeyim Hımayak iç savaşa katılıyordu. Ermenistan'da Sovyet iktidarı kurulmuş, ama savaş sona ermemişti. Daşnaklar ölümden kıl payı kurtulan insanları kurtaracaklarına, ayaklanmaya katılanları takip ediyorlardı. Onlar ayaklanmaya katılan insanlardan birçoğunu Kars'ta bulunan Argin Vadisi'nde öldürdüler. Hımayak'ın kaderinde hayatta kalmak varmış; kaçarak yeni kurulan birinci Ermeni Ordusu'nda siyasi yönetici olarak çalışmış. Ama biz ondan haber alamıyorduk. Onun, 1920 salgınında ölen bir oğlu oldu. O sırada gelinim Sofya, ağabeyimle beraber muharebe meydanlarını dolaşıp yaralılara yardım etmiş. Onlar Şuşi'de, Zangezur'da, daha sonra da Dilican'da bulunmuşlar. Ondan sonra ise, Ermeni Ordusu Dilican'dan Kanaker'e nakledilmiş. Annem gelip-giden ordu mensuplarına onu sorarak yerini öğrenmiş. Birkaç başka anneyle beraber yayan olarak Kanaker'e gidip ağabeyimi bulmuş. Yıl zaten 1923'müş. Babamın ölümünü, yetimhanede olduğumuzu ve Amerikalıların biz yetimleri Amerika'ya götürmeye hazırladıklarını duyunca, ağabeyim bizi yetimhaneden almak için Gümrü'ye gelmiş. Terhis edilmesinin nedeni bu oldu. Ona kamu düzenini koruyan kuruluşlarda iş verdiler. Şehir parkı yakınlarında ev kiraladı.

Ağabeylerim ve ben öğrenim görmek üzere bir okula kabul edildik. Bagrat okulda çok başarılıydı; 1940'ta Moskova'daki Timirzayev Ziraat Akademisi'ni bitirdi. Ondan sonra uzun yıllar kendini uzmanlık alanına adadı ve işini namusuyla yaptı. İkinci Dünya Savaşı'na da katıldı ve 1944'te yaralı olarak eve döndü.

Ben yedi yıllık okulu bitirdim ve evlendim. İyi bir kocam oldu; o Sovyet Ordusu'na girdi; eğitim alıp komutan ve iyi bir paraşütçü oldu. Sonra görevli olarak onu Polonya'ya gönderdiler (şimdi Batı Ukrayna). Biz de ailece oraya gittik. Orda dördüncü çocuğumu doğurdum. İkinci Dünya Savaşı tam da bizim yaşadığımız şehirden Sovyetler Birliği'ne sıçradı. Saat sabahın dördünde, gün ışıır ışımaz ben ve dört çocuğum kamyonla o şehirden kaçtık. Biz oldukça büyük zorluklarla karşılaşarak Ermenistan'a vardık; Gümrü'ye yerleştik. Şimdi artık seksen yedi yaşında ve emekliyim.